

LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS

Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkei
Gerbiamai Irenai Degutienei

2010-11-15 Nr. 02/08-2-2202
Į 2010-11-05 Nr. S-2010-10332

DĖL PASIŪLYMŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS PADĖTIES GERINIMUI

Gerbiama Seimo pirmininke,

Atsižvelgdama į susitikimuose su Jumis metu aptartas vaiko teisių apsaugos problemas, remdamasi savo, kaip vaiko teisių apsaugos kontrolierės veiklos patirtimi, 2010 m. spalio 4 d. rašte Nr. 08/02-2-2193 pateikiau savo nuomonę bei pasiūlymus dėl vaiko teisių apsaugos sistemos problemų ir priemonių joms spręsti.

Šiuo raštu teikiu Jums papildomus pasiūlymus dėl vaiko teisių apsaugos gerinimo. Jame išdėstytos problemos ir siūlymų įgyvendinimas susijęs ne tik su teisinio reglamentavimo trūkumais ir tobulinimu, bet ir su praktinio įgyvendinimo problemomis, kurių sprendimui didelę įtaką galėtų daryti ir Lietuvos Respublikos Seimo komitetai, vykdančys jiems pavestų sričių, įtakojančių vaiko padėtį valstybėje, parlamentinę kontrolę bei dalyvaujantys politikos priemonių kūrime.

I. Dėl vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto

Lietuva, ratifikuodama Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją ir prisiimdama kitus tarptautinius įsipareigojimus vaiko apsaugos srityje, nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtino vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, statusą. Atsižvelgiant į pastarųjų metų tendencijas teisėkūroje, ypatingai svarbu užtikrinti, kad šis vaikui suteiktas statusas būtų išsaugotas. Nekvestionuojant šeimos svarbos ir reikšmės vaiko teisių užtikrinime, pastarojo meto tendencijos, kai vaiko gerovė ir jo teisių apsauga išimtinai tapatinama su šeimos gerove ir apsauga bei suprantama tik kaip šeimos ir socialinės politikos dalis, kelia nerimą. Manytina, kad tokia tendencija tarptautinėse ir Europos Sąjungos organizacijose gali būti įvertinta neigiamai arba sukelti abejones dėl valstybės priimtų įsipareigojimų vaiko teisių apsaugos srityje tinkamo vykdymo.

Nors vaiko tėvams (globėjams, rūpintojams) tenka pirmenybės teisė ir pareiga užtikrinti vaiko teises ir interesus, valstybė turi pareigą teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdama į vaiko tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, gerbdama tėvų, globėjų ar kitų už vaiką atsakingų asmenų, bendruomenės narių, teises ir pareigas deramai elgtis su vaiku, jam vadovauti ir įgyvendinti vaiko teises pagal jo sugebėjimus.

II. Dėl vaiko teisių apsaugos šeimoje

• Vaiko paėmimo iš šeimos, globos instituto teisinio reglamentavimo tobulinimas

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio, reglamentuojančio tėvų ir kitų teisėtų vaiko atstovų atsakomybę, 3 dalyje numatyta, kad kai tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius¹ arba savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka.

Siekiant užtikrinti tinkamą vaiko teisių ir interesų apsaugą, sklandų šių nuostatų praktinį įgyvendinimą bei vieningą jų aiškinimo ir taikymo praktiką, manytina, kad tikslinga išsamiau reglamentuoti vaiko paėmimo iš tėvų arba kitų teisėtų atstovų procesą ir kitus su juo susijusius klausimus.

Pagal galiojančią Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio 3 dalies formuluotę, vaiką iš tėvų ar kitų teisėtų atstovų gali paimti tik savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius (vienas arba kartu su policija). Dėl šios įstatymo nuostatos praktikoje neretai nepagrįstai dubliuojamas dviejų institucijų darbas. Taip pat pasibaigus savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių darbo laikui daugumoje savivaldybių ši įstatymo nuostata negali būti įgyvendinama (neveikia).

Atsižvelgiant į tai, manytina, kad tikslinga pakeisti ir papildyti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnį įtvirtinant pagrindines vaiko paėmimo iš tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų nuostatas: nustatyti subjektus (policijos pareigūnai arba (ir) vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai), turinčius teisę paimti vaiką iš tėvų ar kitų teisėtų atstovų; įtvirtinti nebaigtinį vaiko paėmimo kriterijų sąrašą; nustatyti paimto vaiko laikino apgyvendinimo tvarką, pranešimų tėvams ar kitiems teisėtiems atstovams turinį ir kt., bei pagrindinius tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko paėmimo atvejais aspektus.

Pažymėtina, kad vaiko paėmimo iš tėvų ar kitų teisėtų atstovų atveju, vaikas išskiriamas su savo teisėtais atstovais administraciniu, o ne teismo sprendimu (remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.250 straipsnio 2 dalimi, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius privalo užtikrinti laikinosios globos (rūpybos) paskyrimą per tris dienas vaikui, kuriam reikalinga globa (rūpyba). Siekiant užtikrinti vaiko paėmimo iš teisėtų atstovų bei laikinosios globos (rūpybos) vaikui nustatymo administraciniu teisės aktu legitimumą, siūlytina pakeisti ir papildyti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.172, 3.176 3.182, 3.183, 3.250, 3.183, 3.250 ir 3.262 straipsnius bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 407 straipsnį.

Vaiko atskyrimas nuo teisėtų atstovų, administraciniu aktu jam nustatant laikinąją globą (rūpybą), galėtų būti legitimuotas sukūrus teismo leidimo nustatyti vaikui laikinąją globą (rūpybą) institutą šiais atvejais. Teismui būtų suteikti įgaliojimai patikrinti ir įvertinti vaiko paėmimo bei laikinosios globos (rūpybos) vaikui nustatymo pagrįstumą ir teisėtumą.

Šių Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pasiūlymų pagrindu 2009 m. rugsėjo 8 d. Lietuvos Respublikos Seime įregistruoti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.172, 3.176, 3.182, 3.183, 3.250 ir 3.262 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas (Nr. XIP-1038), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 407 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas (Nr. XIP-1038) bei Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56

¹ Įstatyme vartojama sąvoka „valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija“

straipsnio pakeitimo ir Įstatymo papildymo 56(1) straipsniu įstatymo projektas (Nr. XIP-1100), tačiau iki šiol nurodytų projektų svarstymas nėra pradėtas.

● *Vaiko ryšių su artimaisiais išsaugojimas*

Vaiko individualybės išsaugojimui yra svarbu užtikrinti vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimą. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse yra reglamentuotas ginčų dėl vaiko bendravimo su artimaisiais giminaičiais sprendimas (3.172, 3.176 straipsniai), tačiau manytina, kad šiomis nuostatomis yra nepagrįstai susiaurintas asmenų, turinčių teisę bendrauti su vaiku (šeimos iširimo, vaikui gimus nesusituokusiems ar skyriumi gyvenantiems tėvams ir pan. atvejais), ratas. Pagal galiojančias nuostatas, tėvai (globėjai, rūpintojai) privalo sudaryti sąlygas vaikams bendrauti tik su artimaisiais giminaičiais (t. y. tėvai ir vaikai, seneliai ir vaikaičiai, broliai ir seserys), todėl praktikoje neretai sudaromos kliūtys vaikams bendrauti su pusbroliais, pusseserėmis, dėdėmis, tetomis, proseneliais. Manytina, kad galiojantis teisinis reglamentavimas ir tėvų (globėjų, rūpintojų) piktnaudžiavimas šiais atvejais, neatitinka vaiko interesų, kadangi visapusiškas vaiko vystymasis bei visavertis ugdymas, vaiko identiteto formavimasis didžiąja dalimi priklauso ne tik nuo bendravimo su tėvu ir motina, bet ir su kitais giminaičiais ar šeimos (plačiąja prasme) nariais. Atsižvelgiant į tai, siūlytina papildyti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.172 ir 3.176 straipsnius, išplečiant asmenų, su kuriais vaikui turi būti užtikrinta teisė bendrauti, ratą, atsižvelgiant į susiformavusius vaiko ir kitų asmenų šeimos ryšius.

● *Privalomos mediacijos poreikis*

Nacionaliniai teisės aktai numato, kad vaiko tėvai turi lygias teises ir pareigas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu ir visus su vaiku susijusius klausimus turi spręsti tarpusavio sutarimu, tačiau nepavykus susitarti – ginčus dėl vaiko (gyvenamosios vietos, bendravimo su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina), išlaikymo, auklėjimo, mokymo ir pan.) yra kompetentingas spręsti teismas. Daugumoje atvejų, kilus ginčui dėl vaiko, tėvai tik formaliai savo reikalavimus grindžia vaiko interesais ir jo gerove, realiai – tėvai vaiku naudojami savo interesų ir/ar ambicijų patenkinimui ir pan. Dėl tėvų ginčų vaikai patiria ilgalaikes, žalingas pasekmes.

Manytina, kad įstatymiškai (Lietuvos Respublikos civiliniame ir civilinio proceso kodeksuose ar specialiaame įstatyme) įtvirtintus privalomą mediacijos tėvų ginčiuose dėl vaikų institutą ir sukūrus kokybišką mediacijos paslaugų sistemą, būtų sudaryta galimybė tėvams tarpusavio sutarimu ir vadovaujantis visiems privalomu vaiko interesų principu priimti sprendimus su vaikais susijusiais klausimais, sumažintos neigiamos tėvų ginčų pasekmės vaikams. Taip pat sėkminga ikiteisminė mediacija tėvų ginčiuose dėl vaikų mažintų tokio pobūdžio ginčų sprendimą teismuose, atitinkamai – teismų darbų krūvį.

● *Vykdomo bylos nepilnamečių vaikų atžvilgiu*

Praktikoje pakankamai dažnai tėvų ir kitų su vaiku susijusių asmenų ginčai dėl vaiko sprendžiami teismine tvarka, tačiau teismo priimtas sprendimas netenkina vienos ar kitos ginčo šalies ir praktikoje kyla sunkumų dėl teismo sprendimų vykdymo (vaiko perdavimo tėvui (motinai), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta; vaiko paėmimo iš tėvo (motinos), priėmus sprendimą apriboti tėvo (motinos) valdžią ir vaiką perduoti globėjui (rūpintojui); vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina), artimaisiais giminaičiais ir pan.).

Siekiant užtikrinti tinkamą vykdymo bylų nepilnamečių vaikų atžvilgiu realizavimą, būtina tobulinti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą, Sprendimų vykdymo instrukciją, patvirtintą teisingumo ministro 2005 m. spalio 27 d. įsakymu Nr. 1R-352, ir kitus teisės aktus, išsamiau reglamentuojant atskirų vykdymo bylų nepilnamečių vaikų atžvilgiu aspektus bei asmenų, kurių dalyvavimas kartu su antstoliu vykdymo procese yra būtinas (pavyzdžiui, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių, psichologų, policijos pareigūnų ir pan.), teises, pareigas ir atsakomybę vykdymo procese.

Reglamentuojant kitų specialistų, kurie galėtų padėti antstoliui užtikrinti sprendimo vykdymą, turi būti įvertintos aplinkybės, dėl kurių gali kilti praktinio įgyvendinimo problemų, pavyzdžiui, vykdymo veiksmai gali būti atliekami ne darbo metu (po darbo valandų, savaitgaliais, švenčių dienomis ir pan.); vykdymo veiksmai gali būti testinio pobūdžio (pavyzdžiui, sprendimas dėl vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina) ir pan.); vykdymo veiksmai gali būti atliekami skirtingų savivaldybių teritorijose (pavyzdžiui, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai veikia savo savivaldybės teritorijoje) ir kt.

• Tėvų (globėjų, rūpintojų) administracinė atsakomybė

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatyta, kad tėvams (globėjams, rūpintojams) gali būti taikoma administracinė atsakomybė už jų bei kai kuriuos nepilnamečių vaikų padarytus administracinius teisės pažeidimus, skiriant administracinę nuobaudą įspėjimą arba baudą.

Manytina, kad šios administracinės nuobaudos nėra pakankamai efektyvios, neįtakoja teigiamų tėvų (globėjų, rūpintojų) elgesio vaiko atžvilgiu pokyčių ir nepasiekia administracinės nuobaudos tikslų, todėl yra tikslinga pakeisti ir papildyti Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatas, išplečiant administracinių nuobaudų, taikomų vaiko tėvams (globėjams, rūpintojams), sąrašą bei numatant, kad, kaip pagrindinė arba kaip papildoma administracinė nuobauda, jiems gali būti skiriamas įpareigojimas išklausti bendravimo su vaiku (tėvystės įgūdžių) tobulinimo kursus. Taip pat atitinkamų Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsnių formuluotės sankcijos dalyje turėtų būti patikslintos, įvertinant tai, kad vaiko globėju (rūpintoju) gali būti ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo.

Siekiant užtikrinti tinkamą naujos administracinės nuobaudos vykdymą, įstatymiškai turėtų būti įtvirtinta pareiga teismui per konkrečiai nustatytą terminą informuoti asmens gyvenamosios savivaldybę (ypatingai savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių) apie tėvams (globėjams, rūpintojams) paskirtą administracinę nuobaudą išklausti bendravimo su vaiku (tėvystės įgūdžių) tobulinimo kursus.

Manytina, kad kuriant teisinį ir socialinį mechanizmą, kuris užtikrintų pagalbos tėvams (globėjams, rūpintojams) ir vaikams teikimą, kai jie patys nesikreipia dėl pagalbos suteikimo, minėti kursai, kaip viena iš galimos pagalbos formų, turėtų būti numatyti ir išsamiau reglamentuoti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų ir Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymuose. Šiuo metu vykdomais tėvystės įgūdžių mokymais dažniausiai naudojasi motyvuoti tėvai.

Įtvirtinus teisinę galimybę tėvams (globėjams, rūpintojams) taikyti įpareigojimą išklausti bendravimo su vaiku (tėvystės įgūdžių) tobulinimo kursus, ypatingas dėmesys turi būti skirtas praktiniam įgyvendinimui. Siekiant užtikrinti vienodai aukštą kursų kokybę ir jų efektyvumą, svarstyti galimybė patvirtinti bendrus reikalavimus bendravimo su vaiku (tėvystės įgūdžių) tobulinimo kursams (kursų programai, vykdytojams ir pan.), išspręsti kursų

finansavimo klausimą. Manytina, kad kursai turėtų būti finansuojami iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų bei asmenų, kurie būtų įpareigoti lankyti ir (iš dalies) apmokėti šių kursų išklusimą, lėšų. Kiekvienu atveju individualų sprendimą dėl kursų išlaidų apmokėjimo priimtų teismas įvertinęs šeimos socialinę padėtį ir kitas svarbias aplinkybes. Teisė priimti sprendimus, susijusius su kursų organizavimu (vykdytojo parinkimas, kursų organizavimo periodiškumas ir pan.), turėtų būti suteikta savivaldybėms.

Paminėtina, kad Teisingumo ministerija yra parengusi atitinkamų Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo ir papildymo projektą, kuriame numatoma įtvirtinti įpareigojimą tėvams išklausti bendravimo su vaiku tobulinimo kursus. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga pateikė projekto rengėjams pastabas ir pasiūlymus.

• Suaugusiųjų priežiūros vaikams užtikrinimas

Siekiant stiprinti vaikų teisių apsaugą, svarstyta galimybė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ar kitame įstatyminio lygmens teisės akte įtvirtinti reikalavimą, kad vaikai iki tam tikro amžiaus nebūtų paliekami be suaugusiojo asmens priežiūros.

Paminėtina, kad valstybė įtvirtindama šį reikalavimą turėtų sudaryti sąlygas tėvams (globėjams, rūpintojams) ir kitiems už vaiką atsakingiems asmenimis užtikrinti šio reikalavimo vykdymą (sukurdama atitinkamų paslaugų infrastruktūrą, garantuodama lanksčias darbo sąlygas ir pan.). Atsižvelgiant į susiformavusias vaikų priežiūros tradicijas, manytina, kad prieš priimant atitinkamus teisės aktų pakeitimus, tikslinga organizuoti diskusijas, išsamius svarstymus ir kitas paruošiamąsias priemones.

• Didesnių įgaliojimų suteikimas kartu su vaiku gyvenančiam vienam iš tėvų

Galiojantis teisinis reglamentavimas numato, kad tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo nepilnamečio vaiko atžvilgiu yra lygios, nepriklausomai nuo to ar tėvai gyvena santuokoje, nėra susituokę ar yra išsiskykę, bei visus su vaiku susijusius klausimus tėvai sprendžia tarpusavio susitarimu arba teismine tvarka. Atsižvelgiant į tai, kad abiem tėvams negyvenant kartu su vaiku, neretai dėl subjektyvių priežasčių kyla tėvų ginčai dėl klausimų, susijusių su vaiku sprendimo, svarstyta galimybė įtvirtinti nuostatą, kad tam iš tėvų su kuriuo gyvena vaikas yra suteikiamos didesni įgaliojimai priimti su vaiku susijusius sprendimus (vaiko globos teisės). Toks reglamentavimas būdingas tiek Jungtinėms Amerikos Valstijoms, tiek kai kurioms Europos valstybėms.

Šio siūlymo įgyvendinimui būtina inicijuoti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3 knygos ir kitų teisės aktų pakeitimus.

III. Dėl vaiko globos (rūpybos)

• Vaiko globos (rūpybos) reglamentavimas

Įstatyminiame lygmenyje nėra įtvirtintas vaiko laikinosios globos (rūpybos) terminas, todėl praktikoje vaiko laikinoji globa (rūpyba) trunka (gali trukti) neapibrėžtą laiką, vykdam

formalią priežiūrą ir nepriimant sprendimų dėl laikinosios globos (rūpybos) panaikinimo arba pakeitimo į nuolatinę globą (rūpybą).

Vaikui nustačius laikinąją globą (rūpybą), tačiau kompetentingiems asmenims (savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui, prokurorui) nesikreipiant į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo, sukuriama situacija, kai tėvams tėvų valdžia vaiko atžvilgiu nėra apribota, tačiau vaikui yra paskirtas kitas teisėtas atstovas – globėjas (rūpintojas).

Siūlytina Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatyti, kad maksimalus vaiko laikinosios globos (rūpybos) terminas gali būti ne ilgesnis kaip 6 mėnesiai ir įtvirtinti įpareigojimą savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui per šį terminą kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo. Taip pat tobulinant vaiko globos (rūpybos) teisinį reglamentavimą, siūlyta suteikti teismui diskrecijos teisę pačiam nuspręsti, kokią vaiko globos (rūpybos) rūšį (laikiną ar nuolatinę) nustatyti vaikui laikinai apribojus jo tėvų valdžią.

Šių Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pasiūlymų pagrindu 2009 m. rugsėjo 8 d. Lietuvos Respublikos Seime įregistruoti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.172, 3.176, 3.182, 3.183, 3.250 ir 3.262 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas (Nr. XIP-1038) bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 407 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas (Nr. XIP-1038), tačiau iki šiol nurodytų projektų svarstymas nėra pradėtas.

Paminėtina, kad siekiant užtikrinti tinkamą tėvų globos netekusių vaikų teisių apsaugą, taip pat būtina tobulinti vaiko globos (rūpybos) reglamentavimą poįstatyminiuose teisės aktuose.

Būtina išsamiai reglamentuoti globojamų (rūpinamų) vaikų svečiavimosi ir globos (rūpybos) priežiūros institutus ir siekti vienodos praktikos formavimosi šiose srityse, kadangi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktų skundų tyrimai patvirtino, jog praktikoje kyla nemažai problemų ir piktnaudžiavimų atvejų (pavyzdžiui, globos įstaigos ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai nesidomi svečiavimosi eiga; netinkamai įvertina šeimos ar kitų asmenų tinkamumą priimti svečiuotis vaiką; vaiko svečiavimasis šeimoje trunka pusę metų ir daugiau; savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai vaiko globos (rūpybos) priežiūrą vykdo formaliai ir ją tapatina su globos peržiūromis; neskiria vaiko globos (rūpybos) priežiūros ir peržiūros tikslų; nevertina, ar globėjas (rūpintojas) tinkamai atlieka savo pareigas; kt.). Šiam tikslui pasiekti būtina Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu tvirtinamuose Vaiko globos organizavimo nuostatuose ar lydimočiuose teisės aktuose išsamiai reglamentuoti nurodytus vaiko globos institutus.

Paminėtina, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija rengia Vaiko globos organizavimo nuostatų projektą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga teikia pastabas ir pasiūlymus projekto rengėjams.

● *Vaiko globos (rūpybos) finansavimo ir vienodo dydžio vaiko globos (rūpybos) išmokos nustatymas*

Tikslinga svarstyti galimybę įdiegti vieningą vaiko globos (rūpybos) finansavimo mechanizmą, kuris suvienodintų reikalavimus ir sąlygas socialinių paslaugų teikėjams bei sąlygotų efektyvesnę vaiko globai (rūpybai) skiriamų lėšų panaudojimą. Šiam Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pasiūlymui nepritarė Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, teigdama, kad šiuo metu esantis finansavimo mechanizmas yra analogiškas siūlomam, tačiau manytina, kad šiuos ministerijos argumentus paneigia nuo 2010 m. liepos 1 d. įsigaliojęs šeimynų veiklos teisinis reglamentavimas, numatantis skirtingą šeimynų teikiamų socialinių paslaugų finansavimo mechanizmą.

Priėmus Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo pakeitimus, nuo 2009 m. sausio 1 d. yra mokama diferencijuota vaiko globos išmoka. Vaikams, globojamiems šeimose ar vaikų globos įstaigose mokama 520 litų dydžio išmoka, o vaikams, globojamiems šeimynose, mokama – 1040 litų dydžio išmoka.

Siūlytina atsisakyti vaiko globos išmokos diferencijavimo atsižvelgiant į vaiko globos formą (šeima, šeimyna, vaikų globos įstaiga) ir nustatyti vienodus (nepriklausomai nuo globos formos) vaiko globos išmokos panaudojimo kriterijus. Paminėtina, kad pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą, šeimynoje globojamam vaikui mokama vaiko globos išmoka gali būti naudojama darbuotojų darbo užmokesčiui, kvalifikacijai kelti ir pan. Šiuo tikslu keistinas Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (8 straipsnio 1 dalis) ir Socialinių paslaugų finansavimo ir lėšų apskaičiavimo metodika, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 10 d. nutarimu Nr. 978 (su vėlesniais pakeitimais).

Šie Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pasiūlymai pateikti Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetui. Nurodytos problemos sprendimas iš dalies priklauso ir vykdomosios valdžios kompetencijai, tačiau Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto vykdoma parlamentinė šios srities kontrolė bei teikiami pasiūlymai dėl šeimos ir socialinės politikos formavimo gali turėti didelę įtaką ją sprendžiant.

• Šeimynų veiklos teisinio reglamentavimo tobulinimas

Siūlytina tobulinti šeimynų veiklos teisinį reglamentavimą, atsisakant šeimynų veiklos teritorinio apribojimo, kadangi šeimynose globojami (rūpinami) vaikai yra kilę ne tik iš tų savivaldybių, kurių teritorijoje veikia (įsteigtos) šeimynos. Siekiant sudaryti prielaidas šeimynose globoti vaikus iš skirtingų savivaldybių, būtina priimti Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymo pakeitimus (15 straipsnio 1 dalis), atsisakant galiojančiame įstatyme įtvirtinto reikalavimo sudaryti socialinės globos finansavimo sutartį tik su tos savivaldybės administracija, kurios teritorijoje šeimyna įsteigta (veikia).

Kompleksiškai sprendžiant nurodytą problemą ir pašalinant teisės spragą, turėtų būti priimti sprendimai ir vykdomosios valdžios lygmenyje, t. y. panaikintas (pakeistas) Šeimynų nuostatų, patvirtintų socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. birželio mėn. 28 d. įsakymu Nr. A1-294, 13 punktą, kuriame nustatyta, jog šeimyna globoja (rūpinasi) likusiu (likusiais) be tėvų globos vaikus (vaikais) tik tos savivaldybės, kurios teritorijoje šeimyna steigama (veikia), išskyrus atvejus, kai siekiama neišskirti brolių ir seserų.

• Nevyriausybinių vaikų globos įstaigų veiklos gerinimas

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, nagrinėdama skundus dėl vaikų globos nevyriausybiniuose organizacijose, pastebėjo, jog neretai savivaldybės, pirkdamos socialinės globos paslaugas vaikams, kuriems nustatyta globa (rūpyba), iš nevyriausybinių organizacijų, neatsižvelgia į perkamų paslaugų kokybę ir atitikimą Socialinės globos normų reikalavimams. Šią situaciją taip pat įtakoja valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų socialinėms paslaugoms pirkti iš nevyriausybinių įstaigų nuolatinės kontrolės trūkumas savivaldybėse.

Atvejai, kai nevyriausybiniuose globos įstaigose nesilaikoma teisės aktų reikalavimų dėl socialinės globos teikimo sąlygų (higienos normų, reikalavimų socialinės globos įstaigos patalpoms, paslaugų spektrui ir kokybei, kt.), ne pagal paskirtį panaudojama vaiko globos (rūpybos) išmoka (darbo užmokesčiui, mokesčiams už komunalines paslaugas), ne tik neigiamai

įtakoja pačią teikiamų socialinių paslaugų kokybę, bet kelia abejones dėl racionalaus valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų lėšų socialinėms paslaugoms finansuoti panaudojimo, tinkamo vaiko teisių užtikrinimo savivaldos lygmenyje.

Valstybės kontrolė 2009 metais atliko valstybinį auditą „Socialinių paslaugų teikimas“, kurio metu buvo nagrinėtas socialinių paslaugų teikimas apskričių ir savivaldybių socialinių paslaugų įstaigose, tačiau audito metu nebuvo nagrinėtas socialinių paslaugų pirkimas iš socialines paslaugas teikiančių nevyriausybinų organizacijų.

Nurodytą problemą (socialinių paslaugų kokybės dalyje) iš dalies galėtų padėti spręsti aktyvesnis savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių globos priežiūros vykdymas (šiuo metu nėra nustatyti globos priežiūros reikalavimai ir kriterijai) bei aktyvesnis šių skyrių bendradarbiavimas su Socialinių paslaugų departamentu prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, taip pat socialinės globos įstaigų licencijavimas.

• Socialinių paslaugų (globos) įstaigų licencijavimas ir socialinių paslaugų įstaigų vadovų atestavimas

Pagal Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 39 straipsnio nuostatas, socialinės globos įstaigų licencijavimas turėjo prasidėti 2010 m. sausio 1 d., tačiau 2010 m. balandžio 22 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą (Nr. XI-777), kuriuo pakeitė ir papildė tam tikrus Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo straipsnius, reglamentuojančius socialinės globos įstaigų licencijavimą ir įtvirtino nuostatas, pagal kurias socialinės globos įstaigų licencijavimas prasideda tik nuo 2013 metų, t.y. nuo 2013 metų sausio 1 d. socialinės globos įstaigos gali pradėti teikti dokumentus Socialinių paslaugų priežiūros departamentui, o įgyti licencijas jos privalo iki 2015 m. sausio 1 d. Toks Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo pakeitimas reiškia, jog faktiškai socialinės globos įstaigų licencijavimas bus įgyvendintas ne anksčiau kaip 2015 metais.

Minėtu įstatymu taip pat buvo įteisinta socialinių paslaugų (globos) įstaigų vadovų atestacija, tačiau ji taip pat bus pradėta ne anksčiau kaip nuo 2015 m. sausio 1 d.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (įstatymo rengėjas) socialinės globos įstaigų licencijavimo termino atidėjimą motyvavo tuo, kad toks sprendimas suteiks įstaigoms papildomai laiko pasiruošti socialinių paslaugų įstaigų licencijavimui ir pagerinti teikiamos socialinės globos kokybę. Pažymėtina, kad socialinės globos įstaigų licencijavimas Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme buvo įtvirtintas 2006 metų šio įstatymo redakcijoje, t.y. šios įstaigos turėjo pakankamai laiko pasiruošti licencijavimo procesui.

Pagrindinis socialinės globos įstaigų licencijavimo ir vadovų atestavimo tikslas – užtikrinti kuo geresnę teikiamų globos paslaugų kokybę. Socialinės globos paslaugų kokybės, lėšų panaudojimo kontrolės problema yra ypač aktuali nevyriausybinų organizacijų įsteigtose socialinės globos įstaigose, nes nėra sukurtas efektyvus kontrolės mechanizmas (nors socialinės paslaugos finansuojamos iš savivaldybių biudžetų, savivaldybių kontrolieriai negali tikrinti ar tikslingai, efektyviai ir pagal paskirtį nevyriausybinių vaikų globos namai naudoja gaunamas lėšas). Priešingai nei savivaldybių vaikų globos atveju, nevyriausybinų vaikų globos namų, kaip privataus juridinio asmens, veiklos negali įtakoti ir daryti su veikla (jos tęstinumu) susijusių sprendimų nei valstybės, nei savivaldybės įstaigos, todėl šių įstaigų licencijavimas yra pati efektyviausia ir realiausia priemonė užtikrinti juose apgyvendintiems vaikams teikiamų socialinės globos paslaugų kokybę.

Atsižvelgiant į aukščiau nurodytus argumentus, siūlytina pakartotinai grįžti prie socialinės globos įstaigų licencijavimo bei jų vadovų atestavimo klausimo ir atitinkamai pakeisti Socialinių paslaugų įstatymo nuostatas.

● Vaikų, palikusių globos įstaigas, integracija visuomenėje

Viena iš nuolat su vaiko globa (rūpyba) minimų problemų yra pilnametystės sulaukusių vaikų, kuriems buvo nustatyta globa (ypatingai vaikų globos įstaigose), sėkminga integracija į visuomenę. Manytina, kad Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme ir kituose teisės aktuose tikslinga įtvirtinti nuostatą numatančią, kad bent pirmaisiais pilnametystės metais buvusiems vaikų globos įstaigų globotiniams būtų skiriamas kuratorius (socialinis darbuotojas ar pan.), kuris teiktų konsultacinę, tarpininkavimo ir kitą reikalingą pagalbą, padėtų spręsti kitas buvusiam globotiniui kylančias problemas ir klausimus.

IV. Dėl pagalbos ir paslaugų vaikui ir šeimai

● Vaikų dienos centrų paslaugų prieinamumas ir plėtros problemos

Tarp vaikų dienos centrų vaikui ir jo šeimai teikiamos paslaugų poreikio ir jų prieinamumo yra gana didelis atotrūkis, kuris turi įtaką socialinės rizikos šeimų ir (ar) socialinės rizikos, elgesio problemų turinčių vaikų skaičiaus augimui. Vaikų dienos centrai susiduria su finansinių ir žmogiškųjų išteklių trūkumu, dėl kurio centrai turi ribotas galimybes užtikrinti vaikui ir jo šeimai reikalingų paslaugų teikimą (ypatingai centruose trūksta individualių psichologinių konsultacijų). Praktikoje pastebėta, kad vaikų dienos centrų paslaugomis labai ribotai gali naudotis ikimokyklinio amžiaus vaikai (iki 7 metų), 16-18 metų vaikai bei vaikai, gyvenantys kaimiškose ir atokesnėse vietovėse, vienkiemiuose, dažniausiai patiriantys socialinę atskirtį.

Svarbiausias vaikų dienos centrų (ypač įsteigtų nevyriausybinų organizacijų) veiklos pagrindas – lėšos, gaunamos iš valstybės biudžeto pagal atitinkamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintas nacionalines programas, tačiau toks veiklos finansavimas neužtikrina jų veiklos tęstinumo, projektinė veikla riboja galimybes kurti ir plėsti paslaugų sistemą. Nepakankamai paramos vaikų dienos centrai sulaukia ir iš savivaldybių administracijų, kurios ne visada yra suinteresuotos plėsti šeimai ir vaikui teikiamų socialinių paslaugų spektrą.

Siekiant užtikrinti vaikui galimybę gauti kokybišką pagalbą kuo arčiau gyvenamosios vietos, būtina užtikrinti tęstinį vaikų dienos centrų veiklos finansavimą, skatinti jų veiklos ir teikiamų paslaugų plėtrą bei vykdyti nuolatinę vaikų dienos centrų paslaugų analizę ir vertinimą.

● Socialinių darbuotojų darbui su socialinės rizikos šeimomis veikla

Darbo su socialinės rizikos šeimomis srityje yra stebimi tam tikri teigiami pokyčiai, tačiau ši sritis vis dar reikalauja ypatingo dėmesio, siekiant mažinti socialinės rizikos šeimų, auginančių nepilnamečius vaikus, bei socialinės rizikos vaikų skaičius. Šio tikslo įgyvendinimui yra būtina užtikrinti socialinių darbuotojų darbui su socialinės rizikos šeimomis teikiamų paslaugų prieinamumą bei jų darbo efektyvumą, tobulinant teisinį socialinio darbo su socialinės rizikos šeimomis ir socialinės rizikos vaikais reglamentavimą, sprendžiant šių darbuotojų darbo krūvio problemas, išplečiant jų funkcijas prevencinės veiklos srityje ir pan.

● Pagalbos vaikams, turintiems elgesio problemų, užtikrinimas

Siekiant tobulinti vaiko, turinčio elgesio problemų, socializacijai, ugdymui bei pagalbos teikimui sukurtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2009 m. gegužės 6 d. sprendimu Nr. SV-S-247 sudaryta darbo grupė (jos veikloje dalyvavo ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas), parengė ir Lietuvos Respublikos Seimui 2010 m. gegužės 5 d. pateikė naujos redakcijos Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo projektą (XIP-2025).

Atsižvelgiant į tai, kad priėmus šį įstatymo projektą būtų sudarytos įstatyminės prielaidos šiuo metu egzistuojančių problemų sprendimui, ypatingai svarbu, kad šio įstatymo svarstymo ir priėmimo procesas būtų pagal galimybes kuo trumpesnis.

Paminėtina, kad viena iš aktualiausių problemų, su kuriomis šiuo metu susiduria vaikų socializacijos centrai - specialiųjų poreikių mokinių, turinčių intelekto, psichikos ir elgesio sutrikimų, šiuose centruose didėjimas. Teikiant pagalbą šiems vaikams ir ugdant juos vaikų socializacijos centruose yra susiduriama su įvairiais sunkumais. Dėl nepakankamų intelektualinių gebėjimų šie vaikai turi didesnę išnaudojimo, smurto ar kitokio piktnaudžiavimo galimybę. Manytina, kad priėmus naujos redakcijos Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo projektą, kuriame numatyta, kad atsižvelgiant į vaikų, turinčių psichikos ir elgesio sutrikimų, poreikius galės būti specializuojama vaikų socializacijos centrų veikla arba steigiami specializuoti vaikų socializacijos centrai, taip pat įtvirtinti reikalavimai dėl vaiko psichikos sveikatos būklės įvertinimo prieš priimant sprendimą dėl vidutinės priežiūros priemonės vaikui skyrimo (nukreipimo į vaikų socializacijos centrą), bus sudaryta galimybė užtikrinti tinkamą vidutinės priežiūros organizavimą ir vykdymą.

● Vaikų administracinė atsakomybė

Atsižvelgiant į tai, kad naujos redakcijos Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso rengimo ir priėmimo procesas yra itin užsitęsęs (iki šiol galioja Kodeksas priimtas 1985 metais su vėlesniais pakeitimais) ir, kad nepilnamečiams, sulaukusiems amžiaus, nuo kurio atsiranda administracinė atsakomybė, taikomos administracinės nuobaudos nėra pakankamai efektyvios, svarstyta galimybė papildyti nepilnamečiams taikomų administracinių nuobaudų sąrašą atitinkamais įpareigojimais, skirtais įtakoti teigiamus nepilnamečio elgesio pokyčius (pavyzdžiui, įpareigojimas išklaudyti tikrus kursus, įgyti tam tikrų žinių ir pan.).

V. Dėl vaikų apsaugos nuo smurto

● Vaikų apsaugos nuo smurto reglamentavimas

Lietuvoje nėra priimtas įstatymas, kuris aiškiai ir nedviprasmiškai uždraustų fizinės bausmės vaikų atžvilgiu. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse ir kituose teisės aktuose įtvirtintos nuostatos dėl smurto draudimo nėra pakankamos, kad apsaugoti vaikus nuo smurto, ypatingai fizinių bausmių auklėjant naudojimo. Praktikoje neretai fizinės bausmės auklėjant vaikus yra laikomos mažareikšmėmis ir patenkančiomis į auklėjimo, už kurį atsakingi tėvai (globėjai, rūpintojai) ar kiti teisėti vaiko atstovai, sąvoką.

Lietuvos Respublikos Seime ne vienerius metus yra svarstomi Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimai, kuriais siekiama įtvirtinti aiškų fizinių bausmių vaikų atžvilgiu naudojimą, tačiau iki šiol vaikams palankus sprendimas nėra priimtas (Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto pateiktas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2, 10, 49, 56 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-393(3) nebuvo priimtas; šiuo metu svarstomas Seimo nario G. Navaičio pateiktas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2, 4, 10, 43, 49, 53, 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-1883(3)).

Paminėtina, kad Seime svarstomas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtame Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje įstatymo projekte (XIP-2325) yra skirtas nepakankamas dėmesys vaikų apsaugai nuo visų smurto privačioje erdvėje formų (ypatingai fizinio, psichologinio smurto, kuris yra naudojamas kaip auklėjimo priemonė ir pan.).

Įtvirtinus griežtesnes teisinės asmens (vaiko) apsaugos nuo smurto nuostatas, ypatingai svarbu užtikrinti tinkamą teisės aktų įgyvendinimą, ypatingą dėmesį skirti smurto prevencijos stiprinimui bei pagalbos tiek smurto aukoms, tiek smurtautojams teikimui, steigiant savivaldybėse centrus, kuriuose galėtų gyventi (būti apgyvendinti) smurtautojai ar smurto aukos, kai jų interesus labiau atitinka aplinkos pakeitimas, nei smurtautojo įpareigojimas gyventi skyriumi nuo smurto aukos; teikiant kompleksinę kompetentingų specialistų pagalbą ir smurto aukai, ir smurtautojui, bei pan.

● *Vaikų apsauga nuo seksualinės prievartos ir seksualinio išnaudojimo*

Stiprinant ir gerinant kiekvieno vaiko apsaugą nuo seksualinės prievartos ir seksualinio išnaudojimo Lietuvoje, būtina ratifikuoti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 metais pasirašytą Europos Tarybos Konvenciją dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva šiuo metu nėra pilnai pasirengusi tinkamai įgyvendinti Konvencijos nuostatas bei į tai, kad numatoma priimti naujas direktyvas dėl kovos su seksualine prievarta, seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija, panaikinančią Pamatinį Sprendimą 2004/68/TVR, ir dėl kovos su prekyba žmonėmis, panaikinančią Pamatinį Sprendimą 2002/629/TVR, manytina, kad turi būti pradėta ruošti tiek Konvencijos ratifikavimui, tiek direktyvų įgyvendinimui.

Norint pasiekti tinkamą Konvencijos nuostatų praktinį įgyvendinimą Lietuvoje, būtina tobulinti teisinę bazę, vykdomas nacionalines programas bei užtikrinti praktinį teisės aktų, programų ir kitų priemonių, skirtų vaikų apsaugai nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos, įgyvendinimą.

Paminėtina, kad teisės aktuose (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ar kt.) nėra įtvirtintas draudimas dirbti darbą, susijusį su vaikais, asmenims teistiems už atitinkamas nusikalstamas veikas (seksualinį vaikų išnaudojimą ar seksualinę prievartą prieš vaikus ir kt.). Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnio papildymo ir įstatymo papildymo 47(1) straipsniu įstatymo projektas (XP-3058) buvo svarstomas Lietuvos Respublikos Seime ir Žmogaus teisių komiteto 2009 m. liepos 15 d. sprendimu grąžintas iniciatoriams tobulinti. Šiuo metu Seimo narė A. Zuokienė yra pateikusi Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo papildymo 43(1) straipsniu įstatymo projektą (Nr. XIP-2585).

Įtvirtinus draudimą asmenims, teistiems už atitinkamas nusikalstamas veikas, dirbti darba susijusį su vaikais (socialinės, sveikatos priežiūros sporto, švietimo ir kitos įstaigose, organizacijose), siekiant užtikrinti tinkamą šio draudimo įgyvendinimą turėtų būti sprendžiamas šių asmenų registro sukūrimo ir kiti susiję klausimai.

Įgyvendinant Konvencijos nuostatas, turės būti užtikrinamas ir vykdomas vaikų švietimas, suteikiant vaikams bendro pobūdžio žinių apie seksualumą, ypatingą dėmesį skiriant vaikui grėsmingoms situacijoms, ypač kai nusikalstamoms veikoms yra naudojamos naujos informacijos ir komunikacijos technologijos. Manytina, kad šiuo metu yra skiriamas nepakankamas dėmesys vaikų lytiniam švietimui, viena iš galimų priežasčių, kad Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa yra integruota į bendrąją lavinimo programą. Būtina užtikrinti, kad atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą ir kitus objektyvius kriterijus, kiekvienam vaikui būti suteikiamos žinios būtinos apsisaugoti nuo galimo seksualinio išnaudojimo ar prievartos.

VI. Dėl psichologinės pagalbos vaikams prieinamumo ir kokybės

● Psichologų veiklos reglamentavimas

Psichologinės pagalbos vaikams paslaugų prieinamumo (trūkumo) problema egzistuoja ne vienerius metus. Problema yra žinoma ir aptarinėjama įvairiuose valdžios lygmenyse, tačiau dėl finansavimo ir specialistų (ypač atokesnėse nuo didmiesčių vietovėse) trūkumo iki šiol nėra išspręsta.

Pažymėtina, kad praktikoje kyla ne tik psichologinės pagalbos paslaugų vaikams prieinamumo, bet ir teikiamos psichologinės pagalbos profesionalumo ir kokybės problema, kadangi šiuo metu nėra reglamentuoti psichologo veiklos standartai: kvalifikacija, praktinės kompetencijos tobulinimas, profesinės etikos reikalavimai, nėra psichologų veiklos ir jos kokybės priežiūros sistemos.

Lietuvos Respublikos Seime yra įregistruotas ne vienas Lietuvos Respublikos psichologų praktinės veiklos įstatymo projektas (2008 m. birželio 5 d. Nr. XP-3149; 2010 m. rugsėjo 24 d. Nr. XIP-1084 (2); 2010 m. lapkričio 4 Nr. XIP-2628), kuriais siekiama vieno tikslo – užtikrinti kokybiškų psichologinių paslaugų teikimą: sukurti psichologų praktinės veiklos priežiūros mechanizmus ir licencijavimo sistemą; nustatyti kvalifikacinius reikalavimus asmenims, siekiantiems užsiimti praktine psichologo veikla ir gauti licenciją; nustatyti psichologo pagrindines profesines teises, pareigas ir atsakomybę, ir kt.

Siūlytina paspartinti minėtų įstatymų projektų svarstymo eigą ir kuo skubiau priimti Lietuvos Respublikos psichologų praktinės veiklos įstatymą, kuris įtvirtintų aukščiau minėtus reikalavimus, reikšmingus teikiant pagalbą ne tik kasdieniais atvejais, bet ir užtikrinant vaiko teises ir teisiniuose procesuose (baudžiamosiose, civilinėse, administracinėse bylose, visose jų stadijose).

● Psichologų dalyvavimo civiliniame ir baudžiamajame procesuose

Kiekviename teisiniame procese vaiko teisės turi būti gerbiamos bei užtikrinama tinkama jų apsauga. Vaikas, susidūręs su baudžiamuoju, civiliniu ar administraciniu procesu, turi būti apsaugotas nuo galimų neigiamų proceso pasekmių ir papildomų išgyvenimų, kitų proceso dalyvių piktnaudžiavimo savo teisėmis, vaiko teises ir teisėtus interesus pažeidžiančių veiksmų

bei sprendimų, ir pan. Šiam tikslui pasiekti (be kitų priemonių) yra būtinas kompetentingų specialistų, išmanančių vaiko vystymosi raidos ir jo procesinės padėties (jos teisinį reglamentavimą) ypatumus, dalyvavimas.

Atsižvelgdama į esamą Lietuvos ekonominę situaciją, pritariu bendram suinteresuotų institucijų (Generalinės prokuratūros, Nacionalinės teismų administracijos ir kt.) sprendimui įsteigti po vieną kvalifikuoto psichologo etatą penkiuose apygardų teismuose, nes šių etatų įsteigimas yra vienas iš būtinų žingsnių, sprendžiant kompetentingo vaiko atstovavimo ir jo teisių apsaugos teisiniuose procesuose gerinimo problemą. Ypatingai svarbu, kad valstybės biudžete būtų numatytos lėšos minėtų pareigybių steigimui. Už šio bendro suinteresuotų institucijų sprendimo įgyvendinimą yra atsakingos Teisingumo ir Finansų ministerijos.

Kartu pažymėtina, kad šios problemos sprendimui būtinas nuoseklumas, sistemiškumas ir kompleksiskumas, t.y. turi būti planuojamas naujų (papildomų) psichologų etatų steigimas apygardų teismuose bei svarstomos kitos priemonės, kurios pagerintų vaiko atstovavimo ir jo teisių apsaugos teisiniuose procesuose kokybę.

Ne mažiau svarbu yra išspręsti psichologų, dalyvaujančių baudžiamuosiuose, civiliniuose procesuose, statuso (specialisto ar eksperto, įrašomo į teisingumo ministro įsakymu tvirtinamus sąrašus) klausimą (iš dalies pakeičiant ar papildant procesinius įstatymus).

VII. Dėl vaikų sveikatos apsaugos problemų

• Vaikas sveikatos apsaugos sistemoje

Vaikų sveikatos apsaugos srityje pasigendama prioritetinio dėmesio vaikui bei nuoseklaus ir konceptualaus dokumento, kuriame būtų įtvirtintos sveikatos politikos formavimo kryptys, siekiai ir gairės dėl asmens sveikatos, visuomenės sveikatos priežiūros paslaugų ir pan. teikimo vaikams.

Sveikatos apsaugos ministerijos parengtame Sveikatos sistemos plėtros 2010 – 2015 metais metmenų projekte, kurį numatoma tvirtinti Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu (šiuo metu projektas derinamas vyriausybiname lygmenyje), nėra skiriamas dėmesys vaikų sveikatai, įtvirtinant pamatines vaikų sveikatos apsaugos, sveikatos priežiūros paslaugų vaikams sistemos tobulinimo nuostatas (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga yra pateikusi pastabas projekto rengėjams).

Paminėtina, kad vykdant reformą sveikatos sistemoje, pirminėje sveikatos priežiūros grandyje prioritetai teikiami šeimos gydytojo institucijos stiprinimui ir plėtrai, šeimos gydytojams pavedant ir vaikų sveikatos priežiūrą, o vaikų ligų gydytojų (pediatrų) veiklą numatant tik antriniame lygyje, kaip konsultuojančių gydytojų. Atsižvelgiant į sprendimus dėl šeimos gydytojų veiklos bei turint omenyje sprendimus, apribojančius vaikų ligų gydytojų veiklą pirminiame sveikatos priežiūros lygmenyje, kyla pagrįstų abejonių dėl kvalifikuotų paslaugų pirminės sveikatos priežiūros grandyje vaikams užtikrinimo bei visuotinai privalomo vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo. Manytina, kad plėtojant šeimos gydytojo paslaugas, tikslinga pirminėje sveikatos priežiūros grandyje sudaryti galimybes ir vaikų ligų gydytojams teikti sveikatos priežiūros paslaugas vaikams, tokiu būdu sudarant alternatyvaus pasirinkimo galimybę vaiko tėvams (kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą). Kvalifikuota sveikatos priežiūra yra labai svarbi vaiko vystymuisi. Remiantis informacija apie šeimos gydytojo parengimą pediatrinio aspektu, manytina, kad tinkamesnę vaiko sveikatos priežiūrą galėtų užtikrinti vaikų ligų gydytojai, turintys daugiau specialių žinių ir įgūdžių, kurie būtini

atsižvelgiant į vaiko fiziologinius ypatumus. Siekiant įvertinti reformos sveikatos sistemoje poveikį vaiko sveikatos apsaugai, tikslinga atlikti poveikio analizę bei vykdyti nuolatinę reformos stebėseną ir vertinimą.

● Priklausomybės ligų centrų veikla

Vykdamas apskričių reformą, priklausomybės ligų centrai buvo perduoti savivaldybėms. Manytina, kad šis sprendimas gali turėti neigiamas pasekmes asmenims (ypatingai vaikams), susidūrusiems su priklausomybės ligų problemomis.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos duomenimis, susiformavusi asmens sveikatos priežiūros paslaugų sistema sudarė galimybę gauti priklausomybės ligų centruose teikiamas kompleksines, specializuotas paslaugas tiek vaikams, tiek suaugusiems, nepriklausomai nuo šių asmenų gyvenamosios vietos ar kitų aplinkybių. Darytina prielaida, kad savivaldybė, kurios pavaldume yra priklausomybės ligų centras, planuos ir skirs finansavimą, (išimtinai) atsižvelgdama į paslaugų poreikį savivaldybės gyventojams. Dėl šios priežasties, priklausomybės centrų paslaugos taps (gali tapti) neprieinamos visiems Lietuvos gyventojams arba bus apsunkintas šių paslaugų prieinamumas, ypač asmenims, gyvenantiems kitose savivaldybėse, neturintiems pastovios gyvenamosios vietos, sveikatos draudimo ir pan.

Atsižvelgdama į galimas neigiamas priklausomybės ligų centrų pavaldumo pakeitimo pasekmes, kreipiausi į Lietuvos Respublikos Vyriausybę bei Sveikatos apsaugos ministeriją dėl priklausomybės ligų centrų pavaldumo įtvirtinimo vykdomosios valdžios lygmenyje, atitinkamai garantuojant susiformavusios ir veikiančios paslaugų ir pagalbos sistemos asmenims, susidūrusiems su priklausomybės ligomis, išlaikymą ir gerinimą, sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, tinkamą žmogaus (vaiko) teisių ir interesų apsaugą ir įgyvendinimą.

Sveikatos apsaugos ministerija informavo, kad perdavus Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Šiaulių priklausomybės ligų centrus savivaldybėms, teikiamų specializuotų paslaugų prieinamumas tiek vaikams, tiek suaugusiems, žalingai vartojantiems alkoholį ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, sergantiems priklausomybės ligomis, neturėtų pasikeisti, o ilgametė sėkminga Vilniaus priklausomybės ligų centro darbo patirtis įrodo, kad įstaigos pavaldumas nedaro įtakos teikiamų asmenų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumui ir kokybei. Sveikatos apsaugos ministras pažymėjo, kad siekiant realizuoti siūlymus dėl priklausomybės ligų pavaldumo vykdomosios valdžios lygmenyje įtvirtinimo yra reikalingas įstatyminis pagrindas, kuriam būtinas politinis Lietuvos Respublikos Seimo sprendimas (Seimo Narkomanijos ir alkoholizmo prevencijos komisijai yra pateiktas prašymas atkreipti dėmesį į galimas neigiamas priklausomybės ligų pavaldumo perdavimo savivaldybėms pasekmes).

Paminėtina, kad siekiant užtikrinti priklausomybės ligų centrų teikiamų paslaugų prieinamumą ir kokybę, būtina užtikrinti šių paslaugų finansavimą iš valstybės biudžeto, taip pat parengti dokumentą (konceptiją, strategiją), kuriame būtų atspindėta pagalbos asmenims, susidūrusiems su priklausomybės ligų problema, teikimo sistema; vieningos priklausomybės ligų centrų veiklos ir praktikos formavimosi pagrindai; ir kt.

● Sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumas

Manytina, kad vaiko teisė į sveikatos apsaugą nėra tinkamai užtikrinama tiek dėl nepakankamo finansavimo, specialistų trūkumo, tiek dėl vaiko tėvų (globėjų, rūpintojų) nepakankamo dėmesio vaiko sveikatai, todėl yra būtinas nuoseklus paslaugų vaikams

prieinamumo vertinimas ir kompleksinis problemų sprendimas (įtraukiant ir kitas už vaiko teisių apsaugą atsakingas institucijas).

Pavyzdžiui, odontologijos paslaugų vaikams, ypač ypatingai gyvenantiems atokesnėse vietovėse (kaimeliuose ir pan.), augantiems socialinės rizikos šeimose ir pan., yra ribotai prieinamos, kadangi trūksta specialistų, taip pat kyla susisiekimo ar pan. problemos, tačiau ypatingai svarbu paminėti, kad vaikų atstovai dėl žinių, įgūdžių trūkumo ar kitų priežasčių neskiria pakankamai dėmesio vaiko dantų sveikatai. Medicininės reabilitacijos paslaugų vaikams prieinamumą apsunkina gydymo įstaigoms nustatytos kvotos (ribojimas) vaikų siuntimui reabilitacijos paslaugoms gauti. Tikėtina, kad situacija keisis teigiama linkme, sveikatos apsaugos ir darbo ministru pakeitus medicininės reabilitacijos ir sanatorinio (antirecidyvinių) gydymo organizavimą reglamentavimą (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga dalyvavo šio klausimo svarstyje).

VIII. Dėl programų ir priemonių vaiko teisių apsaugos srityje įgyvendinimo

• Programų ir priemonių planų auditas ir įgyvendinimo kontrolė

Siekiant veiksmingo vaiko teisių apsaugos politikos bei jos priemonių įgyvendinimo, vykdomosios valdžios institucijos, atsakingos už konkrečių programų, priemonių įgyvendinimą ir/ar koordinavimą, turi skirti ypatingą dėmesį programų ir priemonių planų įgyvendinimo stebėsenai ir jų vertinimui, įgyvendintų programų ir priemonių poveikio analizei. Numatytos ir įgyvendinamos priemonės turi būti vertinamos ne tik jų įvykdymo, bet ir jų tikslingumo bei efektyvumo aspektu.

Siūlytina atlikti visų programų ir priemonių planų auditą ir įvertinti ne tik juose numatytų priemonių, bet ir finansinių išteklių panaudojimo jų įgyvendinimui efektyvumą (neretai skirtingose programose numatomos ir finansuojamos tos pačios priemonės).

• Programų ir priemonių planų testinumo ir finansavimas užtikrinimo

Pastaraisiais metais yra itin aktuali su vaiko teisių apsauga susijusių programų ir priemonių finansavimo problema. Paminėtina, kad neretai programos ir/ ar priemonių planai nevykdomi ar vykdomi tik iš dalies, kadangi neužtikrinamas numatytas finansavimas (pavyzdžiui, Valstybinės psichikos sveikatos strategijos įgyvendinimo 2008-2010 metų priemonių planas; Nepilnamečių justicijos 2009-2013 metų programos įgyvendinimo priemonių planas; kt.)

Taip pat paminėtina, kad itin svarbu užtikrinti programų testinumą ir jose numatomų priemonių finansavimą, kadangi priešingu atveju jau įgyvendintos priemonės ir pasiekti rezultatai neduoda laukiamo efekto arba jis gali mažėti (pavyzdžiui, pradėtos taikyti smurto ir patyčių prevencinės programos („Zipio draugai“ – ikimokyklinio ugdymo įstaigose, „Second Step“ („Antrasis žingsnis“) – pradinėse mokyklose ir „Olweus“ – bendrojo lavinimo mokyklose) duoda teigiamus rezultatus, todėl svarbu užtikrinti valstybės biudžeto asignavimus, kurie leistų plėsti smurto prevencijos programų vykdymą bei kitų smurto prieš vaikus mažinimo priemonių įgyvendinimą).

Apibendrinama aukščiau išdėstytus bei 2010 m. spalio 4 d. rašte Nr. 08/02-2-2193 pateiktus pasiūlymus dėl vaiko teisių apsaugos sistemos problemų ir priemonių joms spręsti, dar

kartą norėčiau akcentuoti, jog pirmas ir svarbiausias žingsnis ir priemonė gerinant vaiko teisių apsaugos padėtį šalyje, mano nuomone, turėtų būti pirminės ir arčiausiai vaiko esančios vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos grandies – vaiko teisių apsaugos tarnybų bei socialinių darbuotojų – stiprinimas.

Priimant sprendimus dėl teisės aktų tobulinimo ir siekiant šių sprendimų veiksmingumo, būtina įvertinti susiformavusią praktiką (jos trūkumus) konkrečioje vaiko teisių apsaugos srityje, numatomą sprendimų poveikį bei užtikrinti tinkamą priimto teisės akto, numatyto vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimą.

Pagarbiai

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė